

4628

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پدیدآور: سبحانی تبریزی، جعفر، ۱۳۰۹ - عنوان: اندیشه اسلامی ۲ (ویراست دوم) / جعفر سبحانی و محمد محمدرضایی؛ تدوین نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی. مشخصات نشر: قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۶. مشخصات ظاهری: ۲۴۰ ص. ک: ۵-۱۲۹-۴۴۱-۶۰۰-۹۷۸ فروست: مجموعه مبانی نظری اسلام؛ ۳۳ وضعیت فهرست نویسی: فیپا موضوع: تعلیمات دینی - راهنمای آموزشی موضوع: خداشناسی شناسه افزوده: محمدرضایی، محمد ۱۳۳۹ - شناسه افزوده: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف شناسه افزوده: دانشگاه معارف اسلامی، دفتر نشر معارف شناسه افزوده: ۱۳۹۱ الف ۷۷ س ۲ / ۷ BP ۷ ردابندی دیویی: ۲۹۷/۰۷ شماره کتاب شناسی ملی: ۲۸۳۳۰۶۷

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفن گروه مبانی نظری: ۳۲۱۱۰۳۶۶-۳۵

صندوق پستی: ۶۱۷۳-۳۷۱۵۵

اندیشه اسلامی ۲

ویزاست دوم

نویسندگان

آیت الله جعفر سبحانی
دکتر محمد محمد رضایی

در پی این منظور، کتاب اندیشه اسلامی (۲) به همت استاد محقق حضرت آیت الله جعفر سبحانی، از اندیشمندان ممتاز مباحث الهیات در حوزه علمیه قم و آقای دکتر محمدرضایی، استاد گروه فلسفه دانشگاه تهران، براساس سرفصل های مصوب این درس به رشته تحریر درآمده است.

این معاونت ضمن سپاس و قدردانی فراوان از نویسندگان محترم و همه کسانی که در به ثمر رسیدن این اثر نقش داشته اند با گشاده رویی از دیدگاه ها، پیشنهادها و انتقادهای اندیشمندان، استادان و دانشجویان عزیز استقبال می کند.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی
گروه مبانی نظری اسلام

مقدمه ویراست دوم ۱۹

مقدمه ۲۱

فصل اول: پیشینه دین و پیامبری (۵۲-۲۳)

الف) تعریف دین و پیشینه آن در تاریخ ۲۵

تعریف دین ۲۵

پیشینه دین در تاریخ ۲۵

فطری بودن دین ۲۶

مراتب دین ۲۶

ب) یهودیت و مسیحیت: پیدایش و سرنوشت آنها ۲۷

پیدایش و فرجام یهودیت ۲۷

پیدایش صهیونیسم و تأسیس اسرائیل ۳۱

پیدایش و فرجام مسیحیت ۳۲

ج) آشنایی با کتاب مقدس (عهد عتیق و جدید) و دیدگاه قرآن درباره آن ۳۵

کتاب مقدس و بخش‌های تشکیل دهنده آن ۳۵

۱. عهد قدیم ۳۶

۲. عهد جدید ۳۷

۱. زندگینامه و سخنان حضرت عیسی علیه السلام ۳۸

۲. تبلیغات و مسافرت‌های تبلیغی مبلغان مسیحی ۳۹

۳. نامه‌ها ۳۹

۴. رؤیا و مکاشفه ۳۹

اعتبار کتاب مقدس از دیدگاه متفکران یهودی و مسیحی ۳۹

دیدگاه قرآن در باب کتاب مقدس ۴۱

د) تأثیر آموزه‌های مسیحیت بر جامعه غربی در مقایسه با تأثیر آموزه‌های اسلام بر.... ۴۳

۱. تأثیر حاکمیت مسیحیت بر جامعه غرب	۴۳
۲. تأثیر اسلام در پیشرفت تمدن اسلامی	۴۴
يك. تشویق اسلام به فراگیری علم	۴۴
در قلمرو صنعت کاغذ	۴۵
در قلمرو شیمی	۴۵
در قلمرو صنعت	۴۵
در قلمرو ریاضیات	۴۶
در قلمرو پزشکی	۴۶
در قلمرو عدالت	۴۶
عدالت در دامن	۴۷
عدالت در برابر قانون	۴۷
عدالت در حوزه اقتصاد	۴۷
عدالت در امور معنوی و اخلاقی	۴۷
سه. مدارا و همزیستی مسالمت‌آمیز	۴۸
برای پژوهش	۵۰
منابعی برای مطالعه بیشتر	۵۰

فصل دوم: اهداف، ابعاد و قلمرو دین (۱۳۱-۵۳)

الف) ضرورت وحی و پیامبری	۵۵
مقدمه	۵۵
ضرورت نبوت	۵۶
اهداف بعثت انبیا	۵۸
۱. یادآوری فطریات	۵۹
۲. آزاد کردن انسان از قید و بندهای نادرست	۵۹

۳. دعوت به توحید	۶۰
۴. برپایی قسط و عدالت در جامعه بشری	۶۱
۵. آشنا کردن مردم با حکمت تعالیم الهی و تزکیه و تطهیر آنان	۶۲
۶. شارت و انذار	۶۲
۷. علاج امراض روحی	۶۳
۸. به کمال رساندن فضایل اخلاقی	۶۴
معنای وحی	۶۴
انواع وحی	۶۵
تفسیرهای ناب از وحی	۶۶
ب) معجزه انبیا	۶۷
معنای معجزه	۶۷
برای مطالعه بیشتر	۶۸
معجزه و قوانین عقلی	۶۸
۱. علت طبیعی عادی و متعارف	۶۸
۲. علت طبیعی غیرعادی و ناشناخته	۶۸
۳. تأثیر نفوس و ارواح	۶۹
۴. علل غیرمادی	۶۹
ج) عصمت انبیا	۶۹
معنای عصمت	۶۹
اقسام عصمت	۷۰
۱. عصمت انبیا در مقام دریافت، حفظ و ابلاغ وحی	۷۰
دلیل عقلی	۷۰
دلیل نقلی	۷۱
۲. عصمت از معصیت و گناه	۷۱
دلیل عقلی	۷۲

دلیل نقلی	۷۳
۳. عصمت در امور فردی و اجتماعی	۷۳
عامل و منشأ عصمت	۷۴
عصمت و اختیار	۷۵
د) نقش دین در زندگی دنیایی	۷۵
۱. جامعیت و کمال دین	۷۶
شبهات	۷۷
۲. سکولاریسم	۷۹
تعریف سکولاریسم	۷۹
زمینه‌ها و عوامل پیدایش سکولاریسم	۸۰
یک. متون مقدس و منابع اولیه دینی	۸۰
جدایی دین از سیاست	۸۰
نبود قوانین اجتماعی	۸۱
ناسازگاری آموزه‌های کلامی و فلسفی مسیحیت با عقل و علوم تجربی	۸۱
دو. رفتار و برخورد نادرست متولیان کلیسا	۸۳
فساد اخلاقی	۸۳
برخوردهای خشن با دانشمندان	۸۴
مبانی سکولاریسم	۸۴
یک. علم‌گرایی	۸۵
دو. عقل‌گرایی	۸۵
آموزه‌های مسیحیت	۸۶
تعابیر متفکران بزرگ مسیحی	۸۶
برخورد نادرست کلیسا با متفکران و فیلسوفان	۸۷
نقد و بررسی	۸۷
نقد علم‌گرایی	۸۷

نقد عقل گرایی	۸۸
دیدگاه اسلام در باب سکولاریسم	۸۹
۳. لیبرالیسم	۹۰
معنی لغوی و اصطلاحی	
رئینه های شکل گیری لیبرالیسم	۹۱
مبانی و ارزش های لیبرالیسم	۹۱
یک فردگرایی	۹۱
دو. آزادی	۹۲
سه. عقل گرایی	۹۲
چهار. عدالت و برابری حقوقی انسان ها	۹۳
پنج. تساهل	۹۳
نقد و بررسی	۹۴
هـ) گوهر مشترك دين و راز تعدد تشريعات	۹۹
گوهر مشترك دين	۹۹
راز تعدد شرايع	۹۹
راز جاودانگی و حقانیت شریعت اسلام	۱۰۰
۱. حجیت حکم عقل	۱۰۱
۲. قاعده اهم و مهم	۱۰۱
۳. گشوده بودن باب اجتهاد	۱۰۲
۴. پیروی از قواعد حاکمه فقهی	۱۰۲
کثرت گرایی دینی و گوهر مشترك	۱۰۲
۱. حقانیت و نجات بخشی مطلق يك دين (انحصارگرایی)	۱۰۲
نقد و بررسی	۱۰۲
۲. شمول گرایی	۱۰۵
نقد و بررسی	۱۰۵

۳. کثرت‌گرایی	۱۰۶
نقد و بررسی	۱۰۶
و) رابطه علم و دین	۱۰۹
مقدمه	۱۰۹
تعریف علم	۱۰۹
تعریف دین	۱۰۹
ویژگی‌های علوم تجربی	۱۱۰
دیدگاه اسلام درباره علوم تجربی	۱۱۰
انواع دیدگاه‌ها درباره رابطه علم و دین	۱۱۴
۱. علم و دین، دشمنه بیان یک واقعیت	۱۱۴
۲. علم، تأییدکننده دین	۱۱۴
۳. علم و دین، محمل یکدیگر	۱۱۵
۴. ناسازگاری علم و دین	۱۱۷
۵. جدایی کامل حوزه علم از دین	۱۱۸
برای مطالعه بیشتر	۱۱۹
۱. دیدگاه نوآرثودوکسی	۱۱۹
۲. دیدگاه اگزیستانسیالیستی	۱۱۹
۳. دیدگاه فیلسوفان تحلیل زبانی	۱۲۰
۴. دیدگاه کانتی	۱۲۰
نقد و بررسی	۱۲۰
نتیجه‌گیری	۱۲۱
ز) علم دینی	۱۲۱
پیشینه بحث	۱۲۲
چیستی علم دینی	۱۲۳
اهداف علم	۱۲۶

نتیجه‌گیری	۱۲۷
برای پژوهش	۱۲۹
منابعی برای مطالعه بیشتر	۱۲۹

فصل سوم: شناخت اسلام (۱۷۲-۱۳۱)

مقدمه	۱۳۵
تعریف اسلام	۱۳۵
الف) قرآن و سنت	۱۳۶
۱. قرآن	۱۳۶
ابعاد اعجاز قرآن	۱۳۷
یک. فصاحت و بلاغت	۱۳۸
دو. اعجاز قرآن از نظر معارف الهی	۱۳۹
سه. اعجاز قرآن از نظر هماهنگی و عدم اختلاف در سبک و محتوا	۱۳۹
چهار. اعجاز قرآن از نظر اسرار آفرینش	۱۴۰
حرکت زمین	۱۴۱
تلقیح نباتات به وسیله باد	۱۴۲
جاذبه عمومی	۱۴۳
پنج. اعجاز قرآن از نظر خبرهای غیبی	۱۴۳
ناتوانی انسان‌ها از معارضه با قرآن	۱۴۴
پیروزی رومیان پس از مدتی کوتاه	۱۴۴
پیروزی پیامبر ﷺ بر مشرکان	۱۴۵
خبر بازگشت پیامبر ﷺ به مکه	۱۴۵
مصونیت قرآن از تحریف	۱۴۶
برخی از دلایل تحریف‌ناپذیری قرآن	۱۴۶

۲. سنت	۱۴۷
تعریف سنت	۱۴۸
حجیت سنت	۱۴۹
ب) عقل و جایگاه آن در شناخت دین	۱۵۱
جایگاه عقل	۱۵۱
عقل در اصطلاح	۱۵۱
تقسیمات عقل	۱۵۱
حجیت عقل	۱۵۲
رابطه عقل و دین	۱۵۴
ج. خاتمیت	۱۵۶
خاتمیت در قرآن	۱۵۶
خاتمیت در روایات اسلامی	۱۶۰
شبهات درباره خاتمیت	۱۶۱
۱. خاتمیت، پایان حاکمیت دو عریزه	۱۶۱
نقد و بررسی	۱۶۱
۲. خاتمیت، پایان دوران ولایت شخصی	۱۶۲
نقد و بررسی	۱۶۳
۳. ناسازگاری خاتمیت با مرجعیت علمی امامان معصوم علیهم السلام	۱۶۴
نقد و بررسی	۱۶۴
د) روش فهم دین	۱۶۵
فهم پذیری دین	۱۶۵
روشمند بودن فهم دین	۱۶۶
۱. آگاهی از قواعد زبان عربی	۱۶۷
۲. آگاهی از معانی الفاظ قرآن	۱۶۷
۳. تفسیر قرآن به قرآن	۱۶۷

۴. مراجعه به احادیث صحیح	۱۶۷
۵. توجه به شأن نزول آیات	۱۶۸
۶. آگاهی از تاریخ محیط نزول قرآن	۱۶۸
۷. شناخت آیات مکی و مدنی	۱۶۸
۸. پرهیز از هر نوع پیش داوری	۱۶۸
۹. برای مطالعه بیشتر	۱۶۸
۱۰. تکامل پیوسته فهم	۱۷۰
۱۱. نقد و بررسی	۱۷۰
۱۲. برای پژوهش	۱۷۱
۱۳. منابعی برای مطالعه بیشتر	۱۷۱

فصل چهارم: امامت و ولایت (۲۰۸-۱۷۳)

الف) معنای امامت و ولایت	۱۷۵
تاریخ پیدایش اختلاف در مسئله امامت	۱۷۶
دستاوردهای بحث در باب امامت	۱۷۷
نیاز به وجود امام	۱۷۸
ب) ادله نصب و عصمت امامان	۱۸۳
۱. دلایل نصب	۱۸۳
دلایل قرآنی	۱۸۴
يك. آیه انذار	۱۸۴
دو. آیه ولایت	۱۸۶
سه. آیه تبلیغ	۱۸۸
دلایل روایی	۱۹۳
يك. حدیث منزلت	۱۹۳

دو. حدیث سفینه	۱۹۴
سه. امامان دوازده گانه	۱۹۴
۲. عصمت امامان	۱۹۵
دلایل عصمت	۱۹۵
محبت به اهل بیت علیهم السلام	۱۹۸
ج) مهدویت	۱۹۹
قبح و غیبت	۲۰۰
راز غیبت	۲۰۱
طول عمر حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف	۲۰۲
هشام ظهیر حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف	۲۰۳
معنای انتظار	۲۰۳
سیمای جامع الهی در عصر ظهور	۲۰۴
برای پژوهش	۲۰۷
منابعی برای مطالعه بیشتر	۲۰۷

فصل پنجم: مرجعیت و ولایت در عصر غیبت (۲۳۲-۲۴۰)

الف) ضرورت تشکیل حکومت در عصر غیبت	۲۱۱
مقدمه	۲۱۱
یک. وحدت مسلمانان بدون حکومت امکان پذیر نیست	۲۱۲
دو. اجرای برخی از قوانین اسلام مستلزم تشکیل حکومت است	۲۱۲
معنای ولایت فقیه	۲۱۲
پیشینه تاریخی ولایت فقیه	۲۱۴
اهداف و وظایف حکومت ولی فقیه	۲۱۷
ب) ولی فقیه	۲۱۸

ویژگی های ولی فقیه ۲۲۰

۱. آگاهی از قانون اسلام ۲۲۰

۲. ایمان به تعالیم اسلام ۲۲۱

۳. کاردانی ۲۲۱

۴. عدالت ۲۲۲

۵. آراستگی به فضایل اخلاقی و آلوده نبودن به خصلت های ناپسند ۲۲۲

۲۳ ادب و رعایت ادب ۲۲۳

۲۲۳ دلبستگی ۲۲۳

۲۲۴ دلایل نقلی ۲۲۴

۲۲۶ (ج) مبنای مسئولیت و لایحه ۲۲۶

۲۲۶ منشأ مشروعیت ۲۲۶

۲۲۷ نقش و جایگاه مردم در نظام ولایت فقیه ۲۲۷

۲۲۹ انتصاب یا انتخاب ۲۲۹

۲۳۰ ولایت یا وکالت ۲۳۰

۲۳۱ نقد و بررسی ۲۳۱

۲۳۲ برای پژوهش ۲۳۲

۲۳۲ منابعی برای مطالعه بیشتر ۲۳۲

کتابنامه ۲۳۳

اکنون چند سالی است که از ویراست اول این کتاب می‌گذرد، طبعاً پیشنهادات و نظرات مختلفی در باب آن صورت گرفته است که از مهم‌ترین آنها، جلسات نقد و بررسی مدرسان و اساتید کتاب اندیشه اسلامی و نیز پیشنهادات ارسالی آنها به دفتر معاونت پژوهشی دانشگاه بوده است. مؤلفان با توجه به این پیشنهادات اصلاحی و نیز ضرورت طرح بحث علم‌دینی، به ویراست دوم این کتاب اقدام ورزیدند. در پایان از همه اساتید و مدرسان کتاب اندیشه اسلامی و نیز از همه مسئولین محترم دانشگاه معارف اسلامی، به‌ویژه ریاست محترم دانشگاه، معاونت محترم پژوهشی و نیز مسئول محترم گروه مبانی نظری اسلام که زمینه و شرایط انجام این ویراست را فراهم نموده‌اند، کمال تشکر را می‌نماییم.

جعفر سبحانی - محمد محمدرضایی

دوازدهم فروردین ماه ۱۳۹۱

دیرینه‌ترین آثاری که باستان‌شناسان به آن دست یافته‌اند، بر آن دلالت دارد که زندگی انسان پیوسته با دین و دین‌داری همراه بوده است؛ هرچند این پدیده در زمان و مکان‌های مختلف به صورتی خاص جلوه‌گر شده است. قریباً نیز بر آن است که در طول تاریخ برحسب شرایط گوناگون و متناسب با استعدادهای امت‌ها، جلوه دین که همان اسلام (تسلیم بودن برابر خدا) است، به شکل شریعت‌های مختلف بروز یافته است. هر یک از شرایع دینی، در زمان خود کامل‌ترین بوده، اما درعین حال شریعت‌های مختلف، مانند کلاس‌های یک دوره تحصیلی بوده‌اند که آخرین و کامل‌ترین آنها شریعت اسلام است که پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله آن را عرضه نموده است.

اسلام با معجزه جاوید قرآن مجید، از روز نخست، دعوت به فطرت و خرد را اساس آیین خود دانست. شریعتی که با خواست‌های درونی انسان هماهنگ است و بر عقل تأکید می‌ورزد باید جاودانه باشد و رمز جاودانگی اسلام نیز در همین عامل نهفته است.

قرآن نیز داروی شفابخشی است که تزکیه انسان را بر همت خود قرار داده و نور پرفروغی است که هیچ‌گاه به خاموشی نمی‌گراید و از همین روست که برای همیشه هدایتگر انسان‌هاست.

اما قرآن و دستورهای آن مانند قانون اساسی، مشتمل بر کلیدی است که به تفسیر و تبیین و اجرا نیاز دارد که خداوند انجام این وظیفه را ابتدا بر عهده پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سپس امامان معصوم علیهم السلام نهاده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در روایتی پیروی از دو چیز را پس از خود مایه هدایت امت اسلام می‌داند: قرآن و عترت و اهل بیتش.^۱ مادامی که مسلمانان به آن دو تمسک

۱. کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۲۹۴.

جویند، از گمراهی ایمن اند که این خود به تلازم قرآن و اهل بیت که تبیین‌گر و اجرا کننده آموزه‌های قرآنی اند، اشارتی لطیف دارد.

اسلام که پاسخگوی تمام نیازهای آدمی است، در عصر غیبت حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف نیز در مورد تبیین و اجرای دستورهای قرآنی و سنت معصومین علیهم السلام و تدبیر حاکمیت مسلمانان دستور خاصی دارد. اسلام این وظیفه را بر عهده عالمان و فقیهان جامع‌الشرایطی می‌داند که شایستگی انجام این وظیفه را دارند. اهداف آنان چیزی جز اهداف پیامبر صلی الله علیه و آله و همان در عصر علیه السلام نیست و به تعبیری ولایت آنان، پرتوی از ولایت معصومان علیهم السلام است. البته تحقق چنین حاکمیتی در عصر غیبت نیازمند رضایتمندی و موافقت و پیروی مردم است.

در کتاب اندیشه اسلامی (۲) با توجه به سرفصل‌های مصوب، کوشیده‌ایم تا حد ممکن به بحث‌ها و مسائل مطرح، جدید نیز اشاره شود. از این رو از تمامی استادان و صاحب‌نظران و دانشجویان محترم انتظار داریم با پیشنهادهای اصلاحی خود، هرچه بیشتر بر غنای این کتاب بیفزایند.

در پایان زحمات بی‌شائبه تمام دست‌اندرکاران معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی که در تولید این اثر نقش‌آفرین بوده‌اند، به‌ویژه تلاش‌های ریاست محترم دانشگاه، معاون پژوهش و مدیر پژوهش گروه مبانی فکری اسلام که با یکرما بودند، را ارج می‌نهیم.

جعفر سبحانی
معاونت محترم رضایی